

דוכן להשכיר

בשטח יפה, בין מזרקה וחנויות, עומד לו שוק בן חמש סמטאות. ומי נמצא בשוק? סיפורו של שוק המוריסטן בעיר העתיקה

לאן נוסעים?

שוק המוריסטן
שוק ברובע הנוצרי בעיר העתיקה של ירושלים

תודו שלא שמתם לב כי לאחרונה חגג שוק המוריסטן שברובע הנוצרי בירושלים את יום הולדתו ה-123 בשקט ובחוסר כל עניין ציבורי. חלקכם, אוייה, אפילו לא שמע על השוק הזה, אבל אל תיפול רוחכם ואל תתבאס נפשכם על כי לא ציינתם את האירוע או התוודעתם למוסד הנכבד, שכן בעיר בת 3,000 שנה שגרים בה זקנים החולמים בארמית, שוק צעיר בסדר גודל של פחות ממילניום לא ממש נחשב. לכבוד הגיל המופלג, על אף שאינו עגול, החלטנו להקדיש לו הפעם את המדור, ולו רק בגלל שהוא השוק עם השיק הכי אירופי בירושלים, המשכנע אפילו את העקשן שבתוירים כי ללבנט המזוהם יש בכל זאת פוטנציאל.

איף יו וונט טו שוק – שוק
בסמטה הראשונה חנות לא קטנה, בה כל היום משפחת דג'אני תיירים מושכת,

והסחורה השופעת למדרכת נשפכת. לו סיפרתם לירושלמים בדקות האחרונות של המאה ה-19 שתכף יקום שוק מודרני ענק על גבעת העפר הלא ברורה בלב הרובע הנוצרי הם היו צוחקים לכם בפרצוף. מדובר היה בשטח מת בגודל של כמעט שלושה מגרשי כדורגל שנפער אל העולם בעקבות רעידות אדמה והזנחה פושעת מצד עירייה שהמוטו שלה היה: אם זה נהרס, עדיף לא לגעת. תמונות עגומות מהימים ההם מלמדות על מרחב מכוסה ערמות עפר וחורבות ששימש כמתחם פיקניק למשפחות מעוטות יכולת וכשירותים ציבוריים לחמורים אבודים. אלא שמפנה המאה העשרים הביא עמו תקופה של בנייה וחיידוש, והכנסייה היוונית האורתודוקסית – שקנתה מאמצע המאה ה-19 כל בדל אדמה שהועמד למכירה – שמה את עינה על המרחב העצום המתבזבז לו בלוקיישן הטוב ביותר

שטח מת בגודל של כמעט שלושה מגרשי כדורגל נפער אל העולם בעקבות רעידות אדמה והזנחה פושעת

למרות הכל הפלא קרה, השוק תפס ועד היום תמצאו בו את כל מה שלא ידעתם שאתם צריכים, כמו סנדלי עור, תיקים, מגנטים מסין עם תמונות כיפת הסלע, בדים, קטורת, עתיקות מזויפות וארבע מסעדות שמגישות את אותה כנאפה בדיוק בשמות שונים. ראויה במיוחד לציון חנות הפיצ'פקס של משפחת דג'אני הצופה אל המזרקה הדוממת ומפתה את התיירים אל מחמדיה בעזרת לימונדה חינמית ושירותים נקיים תחת הסיסמה "קנה עכשיו, תתחרט אחר כך".

סיפורי בדים

בסמטה השנייה חנות יפהפייה של בילאל אבו כלף. כל היום גוזר, מגלגל בדים, כי קונים אצלו בלי סוף נוצרים וחרדים. בילאל אבו כלף הוא מוסלמי ותיק עם חיוך ברוחב השפם של ג'מאל פאשה וכישרון מיוחד לספר סיפורים כשהוא לבוש תרבוש וגלבייה. חנות הבדים שלו

בעיר, בין שער יפו לכנסיית הקבר. בכיר בכנסייה בשם אבתימיוס החל להעביר אז את זמנו בין תפילת הבוקר לליטורגיית הצהריים בעלעול במגזיני נדל"ן ועיצוב, וכך הגה את הרעיון לקנות מהעירייה את כל הבלגן הזה ולהקים שם שוק. ב-1902, אחרי חמש שנים של חפירות הצלה, סילוק עפר וגירוש חמורים, ניצב לו בגאווה בירושלים המעטירה שוק מודרני נוצץ בניחוח אירופי עם שערים מרהיבים וקירות מעוצבים.

בשוק תוכננו סמטאות מרווחות המצטלבות בתבנית של דגל אנגליה עם מזרקה מדהימה באמצע, אלא שבגרסה המזרח תיכונית נבלע קו אחד בקמרון ושאר הקווים מנסים מאז לא להתנגש זה בזה. המזרקה במרכז, שהייתה אמורה להיות היהלום שבכתר, לא התחברה כל כך לרעיון של מים זורמים, ולכן היא פעלה על פי עדויות קלושות שלוש דקות שלמות בסתיו 1903 ומאז יצאה להפסקה ממושכת.

מתחם מודרני שהוקם בעיר העתיקה בירושלים בראשית המאה העשרים. שער הכניסה לשוק המוריסטון
צילום: תמר הירדני

אבו כלף מציג לראווה גלגל בד לבן בוהק. "זה לקיטל של החתנים", הוא אומר, "וגם ליום כיפור"

עסק משפחתי שעבר מדור לדור.
בילאל אבו כלף בחנות הבדים שלו
צילום: תמר הירדני

מזמין אינסטלטור ומכסה הכל מהר לפני שמישהו מהעירייה יתחיל לשאול שאלות, אבו כלף דווקא התעניין מה קורה שם, והזמין את רשות העתיקות לפשפש מתחת לרצפה. הפשפוש חשף קטע מרהיב מכנסיית מריה גרנדה הצלבנית שניצבה לפני 900 שנה בלב הרובע ההוספיטלרי של ירושלים. אגב, אם הארכאולוגים היו מעמיקים את החפירה מעט יותר, הם ודאי היו מגיעים לרצפת הפורום הרומי אשר עמד בדיוק שם בימי העיר איליה קפיטולינה ושימש בנאמנות גם את ירושלים הביזנטית.

שוק רפואי

בסמטה השלישית קמרון שריד מתקופה מפוארת למי שחי קצת בסרט.

הכניסה הראשית מרחוב דוד לשוק המוריסטן עוברת תחת תקרת קמרון שלא נראית מרשימה במיוחד, אבל אם תעיפו את מבטכם מעל לפתח תופתעו לגלות שם תבליט אבן ועליו סמל עיט גרמני. הקמרון הזה היה למעשה חנות ענקית שהגב שלה נפרץ ב-1898 כדי להעביר דרכה את הקיסר הגרמני ורעייתו בדרכם לכנסיית הגואל, ועל כך בהמשך.

היא גולת הכותרת של שוק המוריסטן. הוא ירש אותה מאביו שירש אותה מסבו, שאפשר שתפר כמו ידיו את הטוגה של פונטיוס פילטוס. בחנות תמצאו בדים פשוטים או יקרים עד אימה מכל קצות תבל, ובהם שלים מקשמיר אמיתי, טקסטילים משובצים חוטי זהב טהור המיועדים לבגדי הפטריארך הלטיני, וגם קטיפה מלכותית כהה ממרוקן שרק ממנה תופרים עד ימינו את הגלימה של החכם באשי, הלוא הוא הרב הראשי הספרדי. זוהי אגב גם החנות היחידה בישראל שמחזיקה את הבד המפוספס למעיל הזברה של נטורי קרתא. "הם באים לפה כי הם יודעים שאין לי שעטנו אפילו בטעות", מסביר אבו כלף בידענות מפתיעה ומציג לראווה גלגל בד לבן בוהק. "זה לקיטל של החתנים", הוא אומר, "וגם ליום כיפור".

אבל גולת הגולות של החנות הזו היא בכלל הרצפה, העשויה כולה זכוכית ומציגה תחתיה קירות קדומים ושברי ארכאולוגיה. לפני שנים רבות הרים אבו כלף בלטות אחדות כדי לתקן סתימה בצנרת וגילה עתיקות. בניגוד לכל סוחר אחר במוריסטן, אשר היה

בית חולים לחולי עיניים בדרך חברון, במבנה המוכר היום כמלון הר ציון. גם היוונים האורתודוקסים נדבקו בגעגוע האבירי, וכשכנו את השוק במוריסטן הם הוסיפו קומה שנייה מעל לחנויות ופתחו בה אכסניית צליינים בשם סנט ג'ון. עם חלוקת ירושלים ב-1948 נותר אזור בית החולים לעיניים שבדרך חברון בשטח ישראל, וההוספיטלרים המודרנים עקרו באופן זמני אל העיר העתיקה והשתקעו בכור מחצבתם הרוחני ליד בית החולים ההוספיטלרי במוריסטן. לימים נדד המוסד לשכונת שיח' ג'ראח, שבו הוא פועל עד היום, אך בקצה המוריסטן, ממש ליד הקמרון, מציין שלט נרגש את המקום המדויק שבו כל הטוב הזה התחיל.

כי מציון תצא

בסמטה הרביעית התיישבות יהודית, עם ישיבה משובחת ופוליטיקה רותחת.

רוב תושביו של שוק המוריסטן ומבקריו הם ערבים מקומיים – נוצרים או מוסלמים – וכמובן גם תיירים נלהבים וחובבי שופינג, אך הצצה אל הקומה השנייה שמול המזרקה המקולקלת תגלה דגלי ישראל מתנופפים בחלונות. אלה משמשים עדות לדרמה פוליטית סוערת שהתחוללה במוריסטן ב-1989. עמותת עטרת כוהנים רכשה בשושו את כל הקומה העליונה, ששימשה קודם לכן את אכסניית סנט ג'ון. המוכר, ארמני בשם מטוסיאן, קיבל תמורת הקומפלקס מיליונים, אך הביא את מפלס העצבים בכנסייה היוונית לשיא. הנזירים טענו כי הוא בסך הכל חקר מהם את הנכס ולא קנה אותו, ולכן לא היה רשאי למכור אותו, ובטח לא ליהודים, ובטח לא לכאלה עם כיפות וציציות. בסופו של דבר, לאחר מאבק ארוך

מאז ועד היום משמש הקמרון תיירים עמוסי שקיות מזכרות כמקום מנוחה עם ספסלי אבן קרירים. התיירים לא יודעים שהם יושבים בתוך בית חולים בן 900 שנה. כן כן, הקמרון הזה הוא חלק ממכלול קמרונות ששירת את בית החולים של מסדר אבירי סנט ג'ון, הלוא הם ההוספיטלרים. אבירים אלה, כשמם כן הם, דאגו לאירוח הצליינים בירושלים ולטיפול רפואי לכל אלה שלא קראו את האותיות הקטנות בפוליסת הבריאות לפני שיצאו למסע הצלב (ראו מסגרת). בין צרעת לכולרה דאגו ההוספיטלרים לשלומם של עולי הרגל, וגם אם לא החלימו הם זכו לפחות בקמרון איכותי לבלות תחתיו את שעתם האחרונה. בזכות איכות הבנייה המבנה השתמר פלאים, ועם השנים הפך בית החולים לשורת חנויות לאורך רחוב דוד עם קמרונות מעלפים וניחוח עתיק יומין. מכל הסיפור הצלבני הזה נולדה באנגליה במאה ה-19 אגודה נוצרית קתולית של גברים מצועפי עיניים שראו בעצמם אבירים מודרנים וממשיכי דרכם של ההוספיטלרים. הם הקימו מחדש את מסדר סנט ג'ון, וב-1882 פתחו בירושלים

בנקודה שבה מצטלבות הסמטאות ניצבת מדרקת מים שאינה פעילה. שוק המוריסטן
צילום: Chris06

כנסיית הגואל נבנתה על ידי וילהלם השני על קרקע שקיבל סבו וילהלם הראשון מהסולטן העות'מאני שלוש שנה קודם לכן. הקיסר הגרמני וילהלם השני ופמלייתו ברחוב מוריסטן, 1898

מאוסף ספריית הקונגרס
עיבוד וצבע: תמר הירדני

ארזתם לבד?

מה משמעות השם מוריסטן?

← השוק היפהפה הסב כבוד ויקר לכנסייה היוונית האורתודוקסית, ולכן החליטו ראשיה לפנק את היזם שלו אבתימיוס ולקרוא לשוק על שמו. השם 'שוק אבתימיוס' אכן מופיע במפות מתחילת המאה העשרים, וגם על שלטים בשטח עד ימינו, אך העם קורא לשוק בשם העממי מוריסטן. זהו שיבוש של המלה הפרסית העתיקה בִּימְרִסְטָאן שפירושה בית חולים. השם משמר את שימושו הקודם של המקום בתקופה הצלבנית כבית הארחה וכבית חולים של ההוספיטלרים. ערבוב המושגים אירוח וטיפול רפואי תחת השגחה נובע מכך שהמלה הלטינית hospitale – שמשמעותה מתן מחסה – התפתחה הן ללינת מטיילים והן למחסה רפואי. מכל זה השתמר לנו עד היום ההוסטל וגם ההוספיס – שבמאה ה־19 עוד שימש כינוי לבית הארחה, כמו ההוספיס האוסטרי בעיר העתיקה, אך כיום משמעותו מקום מחסה לחולים סופניים. ממלה זו צמח גם האושפיז, שמשמעותו בארמית אורח, אך בעברית מודרנית הוא קשור רק לאשפוז בבית חולים.

ואשרור של העסקה כחכירת משנה בבית המשפט, נכנסו עשר משפחות יהודיות לבית שנקרא מאז 'נאות דוד'. האירוע התרחש בנחת תחת ליווי משטרתי כבד והפגנות ענק של משפחות ערביות מחד גיסא, ובתמיכה של חברי כנסת מהימין מאידך גיסא. ההפגנות נמשכו עד ששכנו, והנוכחות היהודית במוריסטן הפכה לעובדה מוגמרת. במקום פועלת מאז שנת 2000 הישיבה הציונית הגבוהה 'לנתיבות ישראל', אשר בעקבות איחודה עם ישיבת 'חומות ירושלים' היא מכונה 'חומות' במלעיל, ולומדים בה כשבועים תלמידים ואברכים.

ברונים הבאים להוליווד

בסמטה החמישית מנזר שחציו ארכאולוגיה וחציו כנסייה, ולטפס למגדלו הרעוע זה ממש רעיון גרוע. הדבר הבולט ביותר, תרתי משמע, בשוק המוריסטן הוא כנסיית הגואל הלותרנית הגרמנית שמגדל הפעמונים האימתני שלה חולש מלמעלה על כל באי השוק. הקמתה של הכנסייה קשורה לאירוע היסטורי מפורסם שהתחולל בירושלים ב־1898, כאשר הקיסר הגרמני וילהלם השני ואשתו הכבודה אוגוסטה ויקטוריה הגיעו לביקור מלכותי בירושלים ואף פגשו בה את הרצל שלנו. סיבת בואם הרשמית הייתה חנוכתה של הכנסייה דגן שאותה החל לבנות סבו של הקיסר ב־1869. הסבא האופטימי לא ידע שהקצב הגרמני המסודר והיעיל שלו לא ממש תואם את המנטליות של הבנאים המקומיים, שאצלם 'מחר' זה אולי בעוד שלושה עשורים. אפשר אפוא רק לדמיין את התרגשותו של הנכד שהגיע סוף סוף לחנוך את מפעל החיים המשפחתי

בירושלים עשר שנים אחרי מות סבו. צילום היסטורי של האירוע מציג את התהלוכה המלכותית ברחוב מוריסטן חוזרת מהכנסייה אחרי הטקס, כשהקיסר ואשתו צועדים בראש בגלימות לבנות וסביבים אנשי משמר, קהל נרגש וחתולי רחוב. משמאל אפשר להבחין בחנויות המסוגגנות של שוק המוריסטן ובאנשים המציצים מעל גגותיהן. אבל רגע, משהו לא מסתדר: אם השוק נחנך רק ב־1902, איך ארבע שנים קודם לכן כבר עמדו שם חנויות שקיבלו את פני הקיסר? תמונה מ־1900 פותרת את התעלומה. מלאכת החפירה של המוריסטן לקראת בניית השוק הייתה אז בעיצומה, והמרחב כולו היה מלא ערמות עפר כעורות. בשל כך מיהרו היוונים – אולי בפקודת הפחה הירושלמי – להציב מבעוד מועד קיר תפאורה מזויף סטייל הוליווד לאורך ציר רחוב מוריסטן שבו התעתד הקיסר לעבור, כדי ליצור מצג של שוק מהוגן ועיר משגשגת. הקיר הזה השתמר במלואו, וסופו שאף שובצו בו לימים חנויות אמיתיות, ללמדכם שאין ישן וחדש תחת השמש.

תפאורה של שוק ירושלמי הראוי לביקור מלכותי. קיר חזית מזויף לאורך רחוב המוריסטן בעת בניית השוק, 1900

היוונים מיהרו להציב מבעוד מועד קיר תפאורה מזויף סטייל הוליווד לאורך ציר רחוב מוריסטן שבו התעתד הקיסר לעבור

כנסיית הגואל נבנתה על חורבותיה של כנסייה צלבנית בשם מריה לטינה, וכל אפסיס המזרח שלה שהשתמר במלואו שובץ באולם התפילה החדש, כי בירושלים לא זורקים כלום. בחזית הפונה צפונה לרחוב סנט הלנה נשמר בשלמותו גם השער מימי ההוספיטלרים, וכל המתבונן בו מאחל לעצמו להיראות כל כך טוב בגיל 900. תמורת לירות אחדות יוכלו ההרפתקנים שבכם לעלות אל ראש מגדל הכנסייה במדרגות לולייניות ברוח רפונזל עליה השלום ולהביט במוריסטן מלמעלה. אם הגעתם עד הקודקוד, אל תשכחו לנופף להר הבית ולהתרגש על הדרך גם מכיפת בית כנסת תפארת ישראל שבדיוק הושלמה. קהילת סוחרי המוריסטן מתפללת, בימים שבהם התנועה לא מתגלגלת, שאולי יקרה נס וביום בהיר מישהו מהם יהפוך לעשיר, ואז אולי יהיה שם איזה דוכן להשכיר. □

תמר הירדי דוקטורנטית במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכאולוגיה באוניברסיטת בר אילן, חוקרת ירושלים, מורת דרך וסופרת

מודיעין שלום

■ איפה לאכול

בין הקשתות

הגיא 174
כשר, חלבי, 053-9419157

הולי קפה

תפארת ישראל 16
כשר, חלבי, 050-3525400

האקליפטוס

סמטת פלט
כשר, בשרי, 02-6244331

■ עוד באזור

מוזאון חצר היישוב הישן

אור החיים 6
כניסה בתשלום, 02-6276319

מנהרות הנותל

מגוון סיורים
כניסה בתשלום, *5958

מרת צדקיהו

חיזיון אור קולי במהלך הסיור
כניסה בתשלום, 02-6244550